

ערב ראש השנה באושוויץ. 1400 נערים נכלאו ומצפים למותם. יהודי מגיע לרב מייזליש ושואל: "רבי, הבן היחיד שלי, היקר לי מבבת עיני, נמצא שמה... ויש בידי היכולת לפדותו. והיות וידוע לנו בלי שום ספק, שהקאפוס יתפסו אחר במקומו, על כן אני שואל מהרבי... לפסוק לי הדין על פי התורה"

הרב מייזליש, מודע היטב לסכרת 'מאי חזית', התחנן בפני היהודי שלא יבקש ממנו מענה בשאלה חמורה זו, והיהודי הבין את המסר. לו הייתה דרך להתיר, הרב היה אומר זאת. "והיה כל היום יומא דראש השנה הולך ומדבר לעצמו בשמחה שזוכה להקריב את בנו יחידו לה', כי אף שיש יכולת בידו לפדותו, עם כל זה אינו פודהו מחמת שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת ויהיה חשוב לפני ה' יתברך כעקידת יצחק אבינו..."¹

סנהדרין דף עד עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... מה רוצה - יהרג ואל יעבור, אף נערה המאורסה - תהרג ואל תעבור, רוצח גופיה מנא לך? - סברא הוא. דההוא דאתא לקמיה דרבה, ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: לקטלוך ולא תיקטול. מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי.

גדרי הסברה מה ראית שדמך אדום יותר

פיקוח נפש דוחה כל עבירות שבתורה, למעט שלוש שלגביהן חייב אדם ליהרג ובלבד שלא יחטא בהן. אחת מהן היא שפיכות דמים. הגמרא מבארת שמקור הלכה זו הוא סברת רבא: מה ראית שדמך אדום יותר, שמא דמו של הזולת אדום יותר. יש לברר את משמעותה של סברה זו. האם מדובר בספק בשאלה האם דמו של הזולת אדום יותר? אם כן, מדוע הספק מוכרע דווקא לטובת הזולת? האם ייתכנו מקרים שבהם תהיה תשובה ברורה לשאלה 'דמו של מי אדום יותר'?

א. הסברות הבסיסיות

רש"י כותב: "אין זו דומה לשאר עבירות, דמכל מקום יש כאן אבוד נפש, והתורה לא התירה לדחות את המצוה אלא מפני חיבת נפשו של ישראל, וכאן עבירה נעשית, ונפש אבודה, מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה? דילמא של זה חביבה טפי עליו, ונמצא עבירה נעשית ונפש אבודה"². כלומר, אנו מחשבים שכר מצווה כנגד הפסדה. כאן התוצאה תהיה בכל מקרה נפש יהודית אבודה, ועל כן, אין להוסיף עשיית עבירה. זה נראה פשט הסוגיה, הדנה בהיתר ביצוע עבירה לצורך פיקוח נפש. כמו כן הדגיש רש"י את האקטיביות של ההורג. לכאורה, לו היה נאמר לו: 'אל תתערב בעוד אני הורג ישראל חברך, פן אניחנו ואהרוג אותך', הרי שהייתה השאלה מתהפכת: 'מי אמר שדמו אדום יותר', ורשאי המאויס, אולי אף חייב, שלא להתערב. ניתן להבחין, בין שתי הסברות, העבירה והאקטיביות, ולדקדק: האם עיקר הבעיה מהווה העבירה, או המעשה בידים³. בעלי התוספות הדגישו את הפן השני: "היכא דלא עביד מעשה, כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמעך, מסתברא שאין חייב למסור עצמו, דמצוי אמר: 'אדרבה, מאי חזית דדמא דחבראי סומקי טפי, דילמא דמא דידי סומק טפי? כיון דלא עביד מעשה'⁴. הם מוכיחים זאת מדין מסירות נפש על

¹ שו"ת מקדשי ה' לרב מייזליש שער מחמדים אות ג.

² רש"י, פסחים כ"ה, ב ד"ה מאי חזית.

³ בערוך לנר (שם) צירף את שני הנימוקים: "הא דבעינן הך טעמא דאיכא עבירה ג"כ היינו דאי רק משום דמאי חזית דדמך סומק טפי אין לנו לחייבו שיהרג, דהוא יאמר שמקפיד על אבוד נשמתו טפי ולכן בעינן דאיכא עבירה ג"כ".

⁴ עמוד ב, תוספות ד"ה והא.

גילוי עריות, הנלמד מרציחה, ולגביו מופיע היתר 'קרקע עולם'⁵, כלומר: אין חיוב מסירת נפש כשהעבירה מתבצעת ללא מעשה אקטיבי. בכיוון אחר ביאר ביד רמ"ה בפירושו השני⁶: "ויש לפרש שלא ניתנו מצות לידחות אצל פיקוח נפש, אלא כדי שיחיה ויקיים מצות הרבה כדאמרין התם⁷ חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אבל הכא גבי רציחה מאי חזית דדמא דידך סומק טפי וראוי להאריך ימים יתר מחבירך, כדי שתאמר: ידחו חייו שהן מעוטין ואינן מספיקין לקיים בהם מצות הרבה מפני חיי שהן מרובין וראויים לקיים בהם מצות הרבה"? לפי היד רמ"ה⁸, ערך חיי אדם נקבע לפי המצוות שהוא מקיים. הספק הקיים הוא: מי יהיה יותר ויוכל לקיים יותר מצוות. לכאורה, ספק זה ניתן להכרעה, כשמדובר למשל בשיש מופלג מול עול ימים, כמו גם במקרה שאחד מן הנתונים בסכנה, אינו מקיים תורה ומצוות על פי עברו, או אף על פי הצהרתו, ונבאר בהמשך. הסברות השונות מתבררות לאור ברייתא שמביא רבי יוחנן: "תניא: שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבירך"⁹. כאן הסברה 'מאי חזית' גורמת לתוצאה הפוכה מן המקרה בסנהדרין: נפשו של מחזיק המים קודמת. במנחת חינוך¹⁰ מצדד שכשהסכנה נשקפת לעובר, אולי אין חיוב למסור הנפש, שידוע שדם האדם שכבר נולד אכן אדום יותר, שהרי הורג עובר, אינו עובר על איסור רציחה. כמו כן, הוא כותב¹¹ שאף אביזרי שפיכות דמים הם ביהרג ואל יעבור, "דלא הותר לו לעבור שום עבירה, רק במקום הצלת נפשו". הרי ששם את הדגש על העבירה.

ב. סברת שב ואל תעשה בפשט הדברים נראה, שבשני המקרים, זה שבסוגייתנו ובסוגיית ההולכים במדבר, פוסקים על פי הסברה שמחמת הספק שב ואל תעשה עדיף. באמת כתב הרמ"ד: "ואותו אדם שהמים בידו שותה ומציל נפשו, דחיו קודמין להציל את עצמו. חטפן אחד מהם מחברו ושתה וחברו מת על ידו - חייב בדיני שמים. כן נראה, דמאי חזית דדמיה סומק טפי¹²".

אולם הרב חיים הלוי סולוביצ'יק מבריסק¹³, מוכיח מסוגייתנו שלא כדברי התוספות, שהרי כל ההיתר הוא הצלת עצמו. הרג חבירו נאסר אפילו באופן פסיבי. ועוד: ההיתר נשען על 'וחי בהם', ולדברי התוספות אין בכך צורך, שניתן לומר: שמא דמי אדום¹⁴? בן פטורא בוודאי שלא יסכים עם דברי התוספות¹⁵. גם החזון איש¹⁶ מקשה על דברי התוספות: "תימא

⁵ עמוד ב, לגבי ההיתר שלא למסור את הנפש על לקיחת אסתר לאחשוורוש בכפייה.

⁶ יד רמ"ה, כאן.

⁷ יומא פ"ה, ב.

⁸ וכן משמע ברבינו יהונתן על הרי"ף דף י"ז עמוד ב מדפיו

⁹ בבא מציעא ס"ב, א. הברייטא הדגישה שהמים בידי אחד מהם, ולא התייחסה לבעלות. לכאורה משמע שמחזיק המים הוא השותה, גם במקרה שהם שייכים לשני, ונמצאת עבירה של גזל נעשית. אולם המהרש"א (שם בחידושי אגדות) נקט בפשטות שהבעלות היא הקובעת: נראה לפי הדרש דרבי עקיבא, דאם היה הקיתון של מים של שניהם, דמודה רבי עקיבא לבן פטורא דשניהם ימותו.. ואפשר, דחיינו טעמא כדאמרין: דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי מדמא דחברך. נראה שפירש 'וביד אחד מהם' – ברשות אחד מהם. וכן פרש רש"י (במדבר כ"א, כ"ו): "מידו – מרשותו".

¹⁰ רצ"ו, אות כ"ד

¹¹ רצ"ו, אות כ"ה

¹² שיטה מקובצת בבא מציעא סב, ב

¹³ הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א, בהסבר שני.

¹⁴ לדעתו, הרמב"ם חולק על בעלי התוספות, והראה לכך היא שאינו פוסק להתיר גילוי עריות בפיקוח נפש בשב ואל תעשה (ודברי

הלא נכרי המשליכו חשיב כרוח מצויה, ו...חשיב רוצח. ואם שאינו חייב מיתה... עבירת רציחה יש כאן... ואם אינו אצל התינוק ואומרים לו שילך ויעמוד אצל התינוק כדי שישליכוהו - יהרג ואל יעבור". אם כן לרב חיים ולחזון איש, העבירה היא שקובעת איסור ולא המעשה בידים. גם עבירה קלה כגניבה, גורמת לאיסור ליטול את המים מבעליהם¹⁷. גם המנ"ח¹⁸ מבאר שלפחות לפי בן פטורא "אם הולך עם תינוק בדרך, בוודאי מחוייב ליתן לתינוק שיחיה והוא ימות", שהרי התינוק אינו עובר עבירה בקחתו את המים. אם כן התיר אקטיביות לתינוק, ולא עבירה למבוגר. הרב משה פיינשטיין¹⁹ מסביר, שלדברי בעלי התוספות, עשייה אקטיבית אוסרת, אפילו אם המעשה אינו עומד בקריטריונים המחייבים על רציחה. לדבריו, ניתן להרחיב את ההגדרה של מעשה אקטיבי: "אם יאנסוהו לעשות מעשה שלא יוכל להנצל כגון שנפל אחד לבור ושם סולם ואנסוהו לסלק הסולם משם, יהיה הדין דיהרג ואל יעבור. דאף שאינו איסור רציחה ממש, מ"מ גורם הוי". לפי זה הוא מסביר גם את טעמו של בן פטורא: מאחר שקיימת חובת הצלה, אין לו לבעל המים לשתות, שבזה הוא מקרב בידים את מות הזולת. אמנם לדעת רבי עקיבא "כיון שהמים שלו לא עמדו אלא לעצמו ... אף שכאן עושה מעשה במה ששותה ואינו מניח לחברו לשתות הוא כבלא מעשה, מאחר שאינו מחוייב ליתן²⁰". בטור ובשו"ע ההיתר לאפשר הריגת הזולת כדי להינצל אינו מוזכר. בב"י הביאו בשם התוספות, והרמ"א הביאו להלכה²¹.

ג. האם קיים דם 'אדום יותר'?

1. להצלת איש מעלה.

השלכה נוספת לסברות השונות, היא השאלה האם רשאי אדם למסור נפשו בעד חברו, כגון לתת לו את המים אשר בידו במדבר. הרב קוק מצדד שמותר, מאחר שהאיסור לאדם למסור נפשו במקום שאין חובה, הוא משום 'וחי בהם', וכאן עיקרון זה נשמר בנפש הניצול. לפיכך אין לכנות מצב זה 'עבירה נעשית'²². "מצד וחי בהם הכל הוא שוה אם בן ישראל זה יחיה או אחר... אם רצה ליתן לחברו, משום שחיי חברו יקרים אצלו מחייו, בכה"ג י"ל שאין איסור בדבר, אפילו ביחיד לגבי יחיד". אולם הרב קוק עצמו²³ סייג את היתרו, והתיר

הגמרא בתירוק' קרקע עולם' המתיר גילוי עריות פסיבי לצורך פיקוח נפש, הם דברי אביי, אולם רבא שם חולק עליו, "וקיימא לן הלכה כרבא" - 'אגרת השמד' לרמב"ם, עמוד נא ב'אגרות הרמב"ם', הוצאת מוסד הרב קוק).

¹⁵ מנחת חינוך רצ"ו אות כג.

¹⁶ גיליונות על הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

¹⁷ דוגמאות נוספות לעיקרון המחייב מסירות נפש גם על אביזריהו דשפיכות דמים, מובאות בבירור הלכה לסנהדרין עד עמוד א

ציון ג, אות ח

¹⁸ רצו אות כג

¹⁹ שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן קמ"ה

²⁰ מאידך, בשו"ת משנה הלכות חלק ט' סימן שפ"ז נטה להרחיב את פטור הפסיביות: הוא מביא שאלה, האם יש למסור את הנפש ולא לקבל זריקת סמים המוציאה אדם מדעתו והוא בא לשפיכות דמים. בשעת המעשה הוא אנוס גמור. דעתו לחלוק על האוסרים. לדעת מנחת חינוך רצו אות כה פשוט לאסור.

²¹ שו"ע יו"ד, קנז, א.

²² שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמג.

²³ קמד, טו.

רק לבעל המים לוותר. לרעהו אסור לקבל מתנה זו, אלא אם כן בעל המים כבר מת מחמת צמא. נראה שנקט כשיטת התוספות: אסור לבעל המים למסור נפשו ולעבור על 'וחי בהם', אלא בשב ואל תעשה. הרב מייזלש נזקק למעשה לשאלה זו בשואה, ואסר לתלמידו למסור נפשו ולהתחלף עם תלמיד חכם שנתפש להמתה²⁴. נראה, שבמקרה זה גם הרב קוק יודה לאסור, מאחר שמוסר הנפש מבצע מעשה אקטיבי. את ההיבט הרעיוני הטעים הרב מדן²⁵: "גופו וחיוויו של האדם אינם אלא פיקדון בידו מיוצר נשמתו, וכשם שאין אדם אוסר את שאינו שלו ... כך אינו רשאי למסור את חיוויו, שאינם שלו, להצלת חברו... לפי שיטתו של רבי עקיבא האדם מופקד כלפי הקב"ה קודם כל על שמירת גופו וחיוויו שלו, ורק אחר כך על שמירת אלו של חברו". בספר חסידים²⁶ מביא מעשה להתיר: "ר' ראובן בן איצטרובלי שבקש שיהרגוהו ולא לר' עקיבא, כי רבים היו צריכים לר"ע". היעב"ץ²⁷ הוסיף: דביודע בבירור שחבירו ת"ח כשר וצדיק יותר ממנו ... רשאי למסור עצמו להריגה להצילו מרצון פשוט ומאהבה שאינה תלויה בדבר. וכמו כן נטה להתיר (לאב למסור נפשו) כשהאב זקן וא"א לו לקיים עוד מצות פריה ורביה". היתרים אלו, נשענים כנראה על דרכו של הרמ"ה, הן בערך נפשות לפי המצוות המזומנות להם. מכל מקום כאן הם מסוייגים ומותנים ביוזמת מוסר הנפש, המתנדב לראות את דמו כאדום פחות. נסקור אפשרויות נוספות בהן ניתן לצדד בהעדפת דמו של אחד מהנתונים בסכנה.

2. עבריו. כשאחד מן הנתונים בסכנה הוא עבריו, לכאורה ברור שנפשו יקרה פחות, בעיקר לשיטת הרמ"ה, שמגמת הצלת הנפשות היא שיצבור מצוות. הרי דוגמא:

"שאלה. נאצי.. גזר על יהודי שיהרוג יהודי אחר, ואם לא יעשה זאת יהרגנו.. היהודי שנצטוו להרוג, מכיר את היהודי שהנאצי צוה להרוג, ויודע שהוא.. חוטא ומחטיא את הרבים, והתרו בו פעמים הרבה ללא הועיל. ולכן נסתפק: דאולי אדרבה יהרגנו ולא יהרג הוא, דאין לומר מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, כי ודאי סומק וחשוב יותר מדם החוטא הזה?"²⁸

הרב זילברשטיין מסתייג מאוד מהכרעה בדבר, ומביא בהקשר זה את דברי המאירי לגבי מסירה לגויים²⁹: "ודברים אלו כולם צריכים להרבות באומדות ושיהיו מאזני העיון מכוונות בהם ביד חכמים גדולים ונבונים מדע. ולעולם אל יהיה רגליו של אדם קלים לשפיות דמים". מסכם הרב זילברשטיין: "הלכה למעשה, אף על פי שהוא באמת חייב מיתה.. בכל זאת צ"ע גדול אם יוכל לדון על פי סברא זו להרוג אותו ולא ליהרג..". בדומה לכך הנודע ביהודה נדרש לשאלה של מסירת נערים יהודים 'פוקרים' לעבודה לידי גוי, והוא מכריע ש"אף שיש נערים קלים ועוברים על איזה מצות, אין אנו רשאים בשביל כן להעניש אותם כפלי כפלים ככל חטאותם ולסכן אותם בידים, ובפרט שלא נתברר בעדות ברורה אם עברו על עבירה חמורה בשאט נפש לכן שארית ישראל לא יעשו עולה כזו"³⁰. אם כן כעקרון, אין מבדילים

²⁴ שו"ת מקדשי ה' אות ד', מובא גם ב'בסתר רעם', לאסתר פרבשטיין עמוד 188.

²⁵ "על קיתון של מים", הרב יעקב מדן, 'עלון שבות', דף קשר מס' 766, פרשת פנחס תשס"ו.

²⁶ סימן תרצ"ה

²⁷ מגדל עוז, אבן בוחן פינה פה. הציטוט הוא מתוך שו"ת ציץ אליעזר חלק ט' סימן מ"ה, שסיים: "ויש עוד הרבה לעיין בזה להלכה".

²⁸ חשוקי חמד סנהדרין דף נ"א עמוד א

²⁹ בבא קמא דף קי"ט עמוד א

³⁰ שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן ע"ד.

בין נפשות יהודיות³¹. הרב קוק ביאר את טעם הדבר: "אין דוחין נפש מפני נפש, וכדתנן באהלות, בקטן הנולד שיצא רובו, שאין נוגעים בו להציל את אמו על ידו, ואין בזה חילוק אפילו אם תהיה האם גדולה בישראל ומעשים טובים ונביאה.. ונלע"ד לשער שהדבר נובע ממה שפסק הרמב"ם בפ"כ מסנהד' ה"א שלא לענוש ע"פ אומד הדעת בדיני נפשות, והאריך בספר המצוות בהסברת הטעם, ש...כיון שהשער הזה של האומדנות הוא רחב מאד ואינו גדור, ונקל להחליף בין אומדנא ברורה למסופקת ולמזויפת, ע"כ נעלה תורה את השער הזה כולו בפנינו, שלא נעשה מעשה בהריגת אדם ע"י אומדנתנו³²". כלומר: סברת 'מאי חזית' איננה ספק הניתן לבידור, אלא אזהרה שנמשוך ידינו מהכרעה פעילה להעדפת נפש ישראלית על פני חברתה.

3. יחיד לעומת רבים הכוללים אותו. כאשר מרחפת סכנה על רבים, והם יכולים להינצל על ידי הפקרת אחד מהם, לכאורה על פי חשבון, דמם וודאי עדיף, אולם להלכה אין הדבר כן. שורש הדברים הוא בירושלמי: "תני, סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך פגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם. אפי' כולן נהרגים - לא ימסרו נפש אחת מישראל. ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ואל ייהרגו. א"ר שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי. ורבי יוחנן אמר: אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי³³". הרמב"ם³⁴ פוסק כריש לקיש. בכסף משנה מביא את קושיית הרמ"ק, שבענייננו אין סברה של 'מאי חזית', שהרי כולם ייהרגו, ולכאורה ברור שדם רבים אדום מדמו של אחד מהם, ומבאר, שכשלא ייחדו, כל אחד יכול לטעון שדמו אדום יותר³⁵. אולם במקרה שייחדו מסביר הכס"מ שלדעת רבי יוחנן, ייחוד האדם, נותן מענה לשאלת 'מאי חזית', שהרי איום המוות מוטל כרגע עליו, וניתן לשאול: מה ראית שדמו של המיוחד אדום יותר, ולפיכך מוסרים אותו. אולם כאשר גויים מבקשים: "תנו אחד מכם ונהרוג אותו, בכל אחד מהם שירצו למסור אותו איכא למימר להו: 'מאי חזיתו שתמסרו את זה? תמסרו אחד מכם ותצילו את זה, דמאי חזיתו דדמא דהאיך סומק טפי, דלמא דמא דהאי סומק טפי? וע"פ טענה זו אי אפשר להם למסור שום אחד מהם". כלומר, לדעת הכסף משנה, סברת 'מאי חזית' יוצרת איסור התערבות אף מעבר לחשבון רווח, לפחות כל זמן שלא ייחדו אחד מהם³⁶. יתר על כן: "אבל אי קשיא על ר"ל קשיא, דאמר שאע"פ שיחדוהו להם אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו דהא ליכא הכא סברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי שהרי הוא והם נהרגים אם לא ימסרוהו. ואפשר לומר דס"ל לריש לקיש שמה שנאמר דבשפיכות דמים סברא הוא - אינו עיקר הטעם", דקבלה היתה בידם דשפיכות דמים יהרג ואל יעבור, אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך, אבל

³¹ אמנם בספר חסידים (תרע"א) נאמר: "יותר עוון ההורג בחור הראוי להוליד ממנו שחורג זקן וזקנה". ועל פי זה הציע הרב מרגליות ש"לפי זה כשאיימו על בחור צעיר שיהרגו זקן חלוש שאינו בן בנים" חיי הבחור קודמים, אולם דחה זאת מכוח דברי הרמ"ה, שדבר על קריטריון של הספק מצוות ולא על צאצאים.

³² שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמ"ג.

³³ תלמוד ירושלמי תרומות פרק ה' הלכה ד

³⁴ יסודי התורה פרק ה' הלכה ה'. אחרים, כגון המאירי (סנהדרין דף עב עמוד ב), פוסקים כרבי יוחנן, שהלכה כמותו כשנחלק עליו ריש לקיש (יבמות לו עמוד א).

³⁵ במנחת חינוך תמה: "היה ראוי להיות כל דאלים גבר, דכל אחד למה ימסור נפשו בחינם". נראה שלדעתו סברת 'מאי חזית' היא אכן חשבון תועלת, גם של עברות, כפי שהתבאר.

³⁶ ליחיד עצמו, לכאורה ברור שמותר למסור נפשו למען הצלת רבים, כהרוגי לוד ש"אין אדם יכול לעמוד במחיצתו" (פסחים דף נ עמוד א).
• אולם המשך חכמה (שמות ד, יט). חלק גם בזה וראייתו ממש רבינו, שלא הלך לגאול את ישראל, אלא כשמתו האנשים המבקשים את נפשו. חלק עליו הרב קוק (משפט כהן קמד) והוכיח מאסתר ומיעל. כן מצדד גם הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר חלק ט – חו"מ סימן יב) ועיין בזה עוד בלימודנו לנדה דף סא.

אין ה"נ דאפילו היכא דלא שייך האי טעמא, הוי דינא הכי דיהרג ואל יעבור". כלומר שלדעת ריש לקיש עיקר הטעם של יהרג ולא יעבור אינו סברת 'מאי חזית', אלא דברי קבלה!

אולם בשו"ת להורות נתן³⁷ הציע שגם ריש לקיש עדיין נצמד לסברה 'מאי חזית':
 "אבל ריש לקיש... ס"ל דאין היחוד עושה כלום, דמה שהאויבים יחדוהו למיתה יותר מאחרים לא הותר דמו, ואין בינו לבין השאר כלום... דלר"ל יחוד לאו מילתא הוא להתיר דמו". כלומר, סברת 'מאי חזית' אינה בדיקת תועלת בחישובי שפיכות דמים, אלא כל שאין לך סיבה מבוררת לשפוך דמו של אדם, אינך רשאי לעשות כן.
 ב'נתיב מאיר'³⁸ ביאר גם כן על פי סברת בן פטורא לגבי מים: "הגדר של בן פטורא הוא כך...אסור שמיתת חבריו יהא סבה לחייו וזהו ג"כ נפגע המצוות עשה של וחי בהם". לדעתו, זו הסיבה שהרמב"ם פוסק כריש לקיש, כהמשך סברתו של רבי עקיבא: "שעד כאן לא פליג ר"ע אבן פטורא אלא בשב ואל תעשה, כלומר שימות אם לא יתנו לשתות, אבל בקום ועשה כגון הכא שימסור חבריו לרוצח ויציל את עצמו וירוויח חייו ממה שמסר חבריו למיתה זה- אינו מתיר גם ר"ע". לפי זה, גדול העיקרון של האקטיביות, לאסור מעשה אפילו כשהוא גורם למעט את מספר הנהרגים. גם בן פטורא אינו חולק על עיקרון זה, אלא מרחיב מאוד את הגדרת האקטיביות, לאחריות מעשית³⁹.

בספר תבונה⁴⁰ מבאר חילוק בין היתר הריגת איש מיוחד לבין איסור מסירתו לגויים. לדעתו לריש לקיש מצטרף כאן דין חדש והוא קידוש ה'. "למסור להרוג - אז הכל נכנסים תחת הגדר מוסרים, והם גרועים הרבה יותר מרוצחים, כמו שביארנו, ומחויבים המה לקדש השם ולהראות שישראלים קדושים וטובים ולא רעים וחטאים כהעובדי כוכבים, ואפילו היכא שיחדו גם כן יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל⁴¹". להנחה ששורש הדין כאן הוא קידוש ה' ישנן נפקא מינות: לכאורה שיקול זה אינו קיים בתעודף במחסור בתרופות במגיפה. כמו כן, במנחת חינוך⁴² מביא את דברי המשנה למלך⁴³ שבן נח אינו מחויב למסור נפשו על שבע מצוות, אך מחויב במה שנובע מסברת 'מאי חזית'. אמנם, במה שמתחייב מקידוש ה' הוא פטור⁴⁴. בהגדרה זו של קידוש ה', ניתן להטעים בירידה לעמק משמעות המצב המתואר בתוספתא: הרי יש לאל ידם של הגויים לעשות ביהודים כרצונם, שאם לא כן וודאי שיש לעמוד כנגדם. אם כן, מדוע אין גויים אלו נוטלים נפשות בעצמם, אלא מבקשים מישראל להסגירם? אין זאת, אלא שרוצים רשעים, נוסף על הרציחה, לזרוע פירוד ומחלוקת, ולעשות ישראל שותפים במקצת במעשי הרצח שלהם, למען יקל עליהם ולמען יוכלו עוד לבזות שם

³⁷ חלק ח סימן ס"ו

³⁸ הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה ד"ה והקשה הכס"מ

³⁹ לדעת המנ"ח (רצ"ו, סוף אות כ"ו) מסירה מוזילה את ערך חיי המוסר, ויש לו דין רודף שאין לו דמים. יתכן שניתן לומר לדבריו שמסירה גורמת להרס נפש המוסר, עד שאין ההצלה כדאית לה. נראה, שהדברים מתאימים לשיטתו, שמעשה העבירה מכריע לאסור, וכנראה לסברת ריש לקיש אף כאשר נפשות רבות ניצלות מחמתו.

⁴⁰ הלכות חובל ומזיק, פרק ח'

⁴¹ נמצאו הסברות בעניין 'מאי חזית' בהכרעה בין נפשות חמש: איסור עבירה והנזק הנגרם ממעשה העבירה לנפש העובר, איסור התערבות אקטיבית, חישוב מצוות, בסיס סברתי לדברי קבלה, וקידוש ה'

⁴² רצ"ו, אות כ"ד

⁴³ הלכות מלכים פרק י הלכה ב

⁴⁴ סנהדרין עה, א ותוד"ה ואם שם. אמנם, לדעת המנחת חינוך עצמו (רצ"ו אות יג) קידוש ה' אינו שייך אלא בעשרה

מישראל. כפי שהתבאר, הוא מסביר את שיטת ריש לקיש בחומרת מעשה העבירה.

ישראל. אם כן, הסירוב להיות שותפים למזימות כאלו, יש בו קידוש ה' לעיני העמים, ללמד עד כמה יקרה נפש יהודי עבור יהודי רעהו, כבעיני בוראו, נותן החיים.